

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Uluslararası İlişkiler: Küreselleşme Perspektifi

Ramazan GÖZEN*

1990'ların başlarında meydana gelen iki tarihi olay, uluslararası ilişkilerde yeni bir dönemin başladığının ilk işaretlerini vermişti. Bu iki tarihi olay, hem uluslararası sistemin yapısının değişmesinde katalizör görevi yapmış, hem de uluslararası ilişkiler literatüründe bazı kavramların sıklıkla tartışılmasına neden olmuştur. Bu olaylardan birincisi olan Körfez Savaşı, aslında Ortadoğu bölgesinde ortaya çıkan pek çok savaşı sadece birisi olmakla birlikte, daha öncekilerden farklı olarak tarihi bir dönüm noktasını temsil eder. Bu savaşta oluşan bölgesel ve küresel seviyelerdeki güç dengesi, yalnızca bu savaşın sonucunu belirlemiş, fakat aynı zamanda uluslararası ilişkilerin 1990'larda geldiği noktaya da ışık tutmuştur. Öyle ki, Sovyetler Birliğinin Körfez Savaşı'nda sergilediği dış politika performansı, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin uyumlu çalışması, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD)'nin hızlı ve yoğun ilgisi ve müdahalesi, Soğuk Savaş döneminde görülen 'blok politikası' engelleriyle karşılaşılmaması, aksine Sovyetler Birliği'nin ABD'ye açık destek vermesi gibi faktörler sayesinde, Körfez Savaşı kolaylıkla müttefiklerin galibiyetiyle sonuçlanmış ve Irak cezalandırılmıştı.

Körfez Savaşı'nda oluşan güç dengesi ve Irak'ın kolaylıkla mağlup edilmesi, aslında uluslararası ilişkilerdeki çok daha önemli değişimi gösteriyordu: Yani, Sovyetler Birliği'nin 'küresel bir güç' olma niteliğini artık kaybettiği, ABD ile bölgesel 'etki alanı oluşturma' rekabeti içine girecek bir siyasi iradeye ve güce sahip olmadığı ortaya çıkmıştı. Esasen, Sovyet Birliği'nin güç kaybına uğradığı, Körfez Savaşı'ndan önce Doğu Avrupa'da meydana gelen olaylar ve Sovyet Bloğu'ndan ayrılmalar sonrasında anlaşılmıştı. Fakat Körfez Savaşı, Sovyetler Birliği'nin çözülme sürecini daha da hızlandırmıştır. Körfez Savaşı'nda hiç bir etkinlik gösteremeyen Sovyetler Birliği'nin, artık ayakta kalması da güçleşmişti: Zira, aradan çok geçmeden, Varşova Paktı ve Sovyetler Birliği tarihe karışırken, uluslararası ilişkilerde yeni ve farklı özellikleri bulunan bir dönemin başladığı da anlaşılıyordu.

Yeni dönemin özelliklerinden birisi, Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu uluslararası sistem yapısının büyük ölçüde sona ermesidir. Uluslararası ilişkilerin son yarım yüzyılına damgasını vuran askeri, ideolojik ve siyasi kampların dağılması ile birlikte, Doğu Bloğu'na ait ülkeler coğrafyasında önemli bir güç boşluğu ortaya çıktı. Özellikle Doğu Avrupa, Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar bölgelerinde Sovyet etkisinin kalkması, bu bölgeler-

* Dr., Kırıkkale Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü, Öğretim Üyesi

deki ülkeleri yeni arayışlara itti.

Bununla birlikte, uluslararası sistemde yeni bir güç yapısının oluştuğunu söylemek henüz mümkün değildir. Markist-Leninist ideoloji ve siyasetinin etkinliğinin kalmadığı söylenebilir de, Rusya ve diğer eski Sovyet ülkelerinin e- lindeki nükleer ve konvansiyonel silahlar ve balistik kıtalar arası füzeler, bu ülkelerin hâlâ önemli bir aktör olarak dikkate alınmasını gerektirmektedir. Zira, Soğuk Savaş'ın sona ermesine rağmen ABD ve Rusya arasında devam eden sıkı diyalogun en can alıcı noktasını, bu ülkenin sahip olduğu nükleer silahlar oluşturmaktadır.

Buna rağmen, Rusya'nın etkin bir aktör olarak uluslararası politikada rol oynamasını engelleyen bazı ekonomik, etnik ve siyasal problemleri bulunmaktadır. Özellikle ekonomik bakımdan bir çok sıkıntılar yaşayan Rusya, IMF, Dünya Bankası ve diğer Batılı kurumlardan ve devletlerden ekonomik ve mali yardım alma yolunu seçmiştir. Böylece Rusya, Batı kapitalist sistemine dahil olarak, Batılı ülkelerle birlikte hareket etmek durumunda kalmaktadır. Bu da Rusya'nın kontrol altında tutulmasını kolaylaştırmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası dönemin ikinci özelliği, uluslararası ilişkilere 'düzensizliğin' hakim olmasıdır. Her ne kadar Körfez Savaşından hemen sonra bir çok devlet adamı ve uluslararası ilişkiler uzmanı 'Yeni Dünya Düzeni'nden sıkça bahsetmeye başladılarsa da, bu argümanlar sadece retorik olarak kalmıştır. Aslında 'Yeni Dünya Düzeni' kavramı uluslararası ilişkiler literatüründe yeni değildir. Amerikan dış politikası tarihinde her önemli uluslararası dönüm noktasından sonra, dönemin ABD Başkanı yeni bir dünya düzeni kurma peşine düşmüştür. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Woodrow Wilson, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Frankline Roosevelt, savaştan galip çıkmış olmanın verdiği güvenle, yeni dünya düzeni kurmak için projeler uygulamaya koymuşlardır.

Sırasıyla Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in kurulmasında ilgili başkanlar çok önemli rol oynamışlardır. Genelleştirilerek şunu söylemek mümkündür: Uluslararası ilişkiler tarihinde, her büyük devletin kendi çıkarlarına uygun bir dünya düzeni kurma hedefi daima olmuştur. *Pax Romana* ve *Pax Britannica* dönemleri de bunu kanıtlayan örneklerdir.

İçinde bulunduğumuz dönemin 'Yeni Dünya Düzeni' şeklinde kavramsallaştırılması da esasen, ABD Başkanı George Bush tarafından yapılmıştır. Bush, Körfez Savaşı sırasında Irak'a karşı oluşturulan ve içinde Sovyetler Birliği'nin de bulunduğu Körfez Koalisyonu'nun yönetimi, savaşın başarılı olması ve nihayet savaş sonrası dönemle ilgili 'düşüncelerini' ifade etmek için bu kavramı kullanmaya o dönemde başladı. Başkan Bush ve ABD yönetimi, Sovyetler Birliği'nin etkisinin kaybolduğu dünya siyasetinde ve özellikle dönemin kritik noktası olan Ortadoğu'da, dengelerin ABD lehinde değişmekte olduğunu farketmiş, aynen daha önceki ABD başkanları gibi, ABD'nin dünyada liderlik edeceği bir düzenin yaratılmasını hedeflemişti. Başkan Bush, "siyasi özgürlük, insan hakları ve demokratik kurumların ve hukukun üstünlüğünün geçerli olacağı ve bölgesel çatışmaların diplomatik yollardan çözümleneceği istikrarlı ve güvenli bir dünya düzeninin kurulacağını" düşünüyordu.¹

Birçok uluslararası ilişkiler yazarı da, Soğuk Savaş sonrasında yeni bir dönemin başladığı konusunda görüş birliği içinde olmalarına rağmen, bu dönemin gerçekten 'yeni ve düzenli' bir dünya olup olmadığı konusunda tam bir anlaşma içinde değildir. Bazıları, ABD'nin tek süpergüç olduğu bir dünya düzeninin; bazıları, kapitalist ve liberal sistemin egemen olduğu bir dünya düzeninin; bazıları, giderek büyüyen bir istikrarsızlık ve düzensizliğin hakim olduğu ve gerçek otoritenin kimde olduğunun bilinmediği bir dünya düzeninin; bazıları da, artan kutuplaşma ve çekişmeler nedeniyle gerginliğe doğru giden bir dünya sistemi-

nin mevcut olduğunu, ileri sürüyorlar.²

Gerçekten, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni krizler ve savaşlar, uluslararası ilişkilerin eski dönemlerdeki işleyişinden farklı bir noktada bulunmadığını çok kısa zamanda göstermiştir. Balkanlarda yaşanan savaşlar, Afrika'nın çeşitli ülkelerinde yaşanan insanlık dramları, Ortadoğu'da devam eden problemler ve nihayet Orta Asya ve Kafkaslar bölgesindeki istikrarsız ve belirsiz durumlar, 'düzen' değil 'düzensizliğin' hakim olduğunu gösteren gelişmelerdir. Öyle ki, Soğuk Savaş döneminde geçerli olan istikrar ve düzenlilik bile yok olmuştur. Zira, Soğuk Savaş döneminde, gerek süpergüçlerin gerekse peyk ülkelerin davranışları ve ortaya çıkan siyasi ve askeri oluşumlar, belirli bir mantık ve anlayış çerçevesinde geliştiği için, 'düzen' içinde işleyen bir sistem vardı. Ama şimdi, Soğuk Savaşın istikrar unsuru olan ideolojiler, çıkar anlayışları ve ittifak güdülerini erozyona uğradı. İdeolojik ve askeri temeller üzerine oturan ittifak ilişkileri, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile birlikte yeni zeminler bulma arayışı içine girdi. Aktörlerin çıkar ve tehdit algılamalarında meydana gelen kaymalar, eski modellerin yıkılarak yenilerinin oluşturulması arayışına yol açtı.

Soğuk Savaş dönemi sonrası uluslararası ilişkilerin bir başka özelliği, uluslararası ilişkilerde 'ekonomik, ticari ve finansman' konularının öneminin artmasıdır. Bu boyutun her dönemde önemli bir faktör olduğu, şüphesiz yadsınamaz. 'Ekonomik kapasite ve güç' seviyesi, uluslararası aktörlerin genel güç kaynakları arasında her zaman dikkate alınmıştır. Fakat askeri ve ideolojik çatışma nedenlerinin yok olmaya başladığı bir dönemde, aktörlerin dış politikaları ekonomik rekabet üzerinde yoğunlaşmıştır.

Uluslararası ilişkilerde ekonomik ve ticari ilişkilerin öneminin artmasına yol açan bazı gelişmeleri belirtmek gerekir. Her şeyden önce, uluslararası ilişkilerde savaş yöntemiyle mü-

cadelenin, ekonomik ve sosyal maliyeti artık çok yüksek olmuştur. İkincisi, teknolojik ve bilimsel yenilikleri daha sıklıkla kullanan ekonomik birimlerin uluslararası ekonomik faaliyetleri hızlandırması sonucunda toplumlararası karşılıklı bağımlılıklar artmıştır. Ekonomik karşılıklı bağımlılık ise, uluslararası sorunların askeri savaş yoluyla çözümünün maliyetini artırmıştır. Üçüncüsü, ekonomik karşılıklı bağımlılık, toplumların ekonomik duyarlılıklarını artmıştır. Giderek daha duyarlı hale gelen sivil toplum örgütleri, devletin ne kadar silaha sahip olduğundan ziyade, kendi milli gelirlerinin, yaşam standartlarının ve refah seviyelerinin ne kadar artırıldığına önem verir hale gelmişlerdir. Toplumların ekonomik refah yönünde duyarlılığının artması, hükümetlerin dış politika davranışlarına yansımış, böylece uluslararası ilişkiler ekonomik ilişkiler ağırlıklı bir noktaya gelmiştir.

Dünya insanlığının tamamı olmasa da, yüksek orandaki bölümü, yüksek ekonomik refah ve yaşama standardını hedeflemektedir. Bu gelişmede elbette, iletişim ve basın-yayın organlarının görsel ve bilişsel etkisinin çok önemli bir rolü vardır. Yüksek teknoloji ve bilgiye dayanan ürünler sayesinde, insanlar 'iyi' ve 'kötü' yaşama şartlarını daha net ve çabuk görebiliyor. Sonuç olarak uluslararası ilişkiler, ekonomik faaliyetlerin artması sonucunda ortaya çıkan bir 'küreselleşme' süreci yaşamaktadır.

Küreselleşme: Nedir ? Ne Değildir ?

Küreselleşme, Soğuk Savaş sonrası dönemi açıklamak için belki de en çok kullanılan kavramdır. Son dönemde uluslararası ilişkiler konusunda yazılan bir çok eser, siyaset adamlarının uluslararası ilişkilerle ilgili referansı, ekonomik, sosyal ve diğer ulusal ve uluslararası kurumların düzenlediği konferans, panel ve oturumlar, hatta konunun uzmanı olmayan pek çok kişi, 'küreselleşme' kavramına atıfta bulunmaktadır. Fakat küreselleşmenin ne anlama geldiği konusunda net ve açık bir tanım yoktur.

R. J. Barry Jones, uluslararası siyasi ekonomi disiplini içinde küreselleşmenin beş farklı anlamda kullanıldığına dikkat çekiyor.³

Küreselleşme kavramının yaygın kullanımı Soğuk Savaş sonrası döneme rastlarsa da, uluslararası ilişkiler literatürüne girişi 1960'lara dayanır.⁴ Küreselleşme kavramının ortaya çıkışında 'küresel köy' tasvirinin önemli bir rolü vardır.⁵ Buna göre, dünyada meydana gelen teknolojik, bilimsel, ekonomik ve ticari gelişmeler sonucunda "modern dünya sistemini oluşturan devletler ve toplumlar arasında çok sayıda karşılıklı ilgi ve bağılıklar oluşmuştur. Böylece, dünyanın herhangi bir bölgesinde alınan kararlar, gelişen olaylar ve yapılan faaliyetler, yerkürenin çok uzak bölgelerinde yaşayan devletler ve toplumlar üzerinde çok önemli etkiler doğurabilmektedir."⁶ Uluslararası sistemin 'küresel köy' haline geldiği görüşü, uluslar arasındaki sınırların önemini giderek azaldığını ve böylece yerkürenin uzak köşelerinde yaşayan farklı insan grupları arasındaki ilişkilerin sınırlara takılmadan oldukça yoğun ve hızlı bir şekilde gerçekleştiğini dile getirir. İletişim, ulaşım ve basın-yayın teknolojisinin yarattığı imkânlar sayesinde, insanlar daha kolay, hızlı ve yoğun irtibat kurabilmektedir. Bu temaslar, insanların kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasi yaşamlarında önemli değişimler meydana getirmektedir.

Bunun yanında, küreselleşme kavramı sosyal bilimlerin diğer disiplinleri tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bazılarına göre, küreselleşme kültürel bir kavramdır. Batı kültürü, 16. yüzyıldan başlayarak kademeli olarak bütün dünyaya yayılarak, tüm insanların orijinal kültürlerini etkilemiş ve küresel bir kültürel yapı oluşturmuştur.⁷ Bu görüş, bir çok yazar tarafından eleştirilmektedir. Bozeman, kültür faktörünün siyasal sistemlerin temelinde yatan en önemli unsur olduğunu vurgulayarak, dünyada her zaman farklı kültürlerin oluşturduğu siyasal birimlerin bulunduğunu belirtmiştir. Hint, Çin, İslam ve Afrika kültürlerinin,

farklı dil, ortak geçmiş, düşünce, akletme ve iletişim yollarına sahip olmaları nedeniyle, bir 'küresel kültürden' bahsetmek doğru değildir.⁸

Bazılarına göre, küreselleşme, Avrupa'da ortaya çıkan modernleşme ve ulus-devlet modelinin tüm yerküreye yayılması sonucunda ortaya çıkan küresel uluslararası sistemi ifade eder. Böylece dünya, benzeri siyasi, yönetim ve örgüt yapısına sahip aktörlerden oluşan bir küreye dönüşmüştür.⁹ Avrupa devletleri 18. ve 19. yüzyıllarda yürüttükleri sömürgecilik politikası ile önce tüm dünyayı kendi kontrolleri altına almışlar; daha sonra da bu kolonilere ulus-devlet modelini yerleştirerek ve egemenlik vermek suretiyle, Amerika, Asya, Afrika ve tüm dünyayı şekillendirmişlerdir.¹⁰

Dünyada ulus-devlet modelinin yaygın olduğu doğrudur. Fakat en azından iki bakımdan, ulus-devlet modelinin gerçek anlamda küreselleşemediği söylenebilir. Önce, Avrupa dışındaki dünyanın büyük kısmında gerçek anlamda ulus-devletler oluşmamıştır. Gerek toplumsal yapıdaki heterojenlik nedeniyle, gerekse toplum-devlet çatışmasından dolayı, bir çok ülkede otoriter devlet modelleri vardır. Hatta bu devletlerin pek çoğu, ortaçağ modeli olan krallıkla yönetilmektedir. Bunun yanında, ulus-devletin kaynağı olan Avrupa'da ulus-devlet modelinden 'ulus-üstü' (supranasyonal) idare biçimine geçiş yaşanmaktadır. Avrupa Birliği devletleri, klasik egemenlik yetkisini aşamalı olarak üst bir otoriteye devretmenin çabası içindedirler. Bu ise, ulus-devlet anlayışına aykırı bir gelişmedir.

Bazılarına göre ise küreselleşme, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan süpergüçler arası stratejik ve askeri alandaki rekabetin tüm dünyaya yaygınlaşmasıdır.¹¹ Gerçekten, ABD ve Sovyetler Birliğinin sahip olduğu yüksek teknolojiyle üretilmiş kıtalar arası füzeler ve nükleer silahlar, ulusal güvenlik ve savunma anlayışlarını temelden değiştirmiştir. Bu füzeler ve silahlar, ulusal sınırlarda cep-

he oluşturarak savunma anlayışını yok etmiştir. Bunun yanında, bu füzelere sahip olan devletler açısından, savaş alanı, 'tüm dünyayı kapsayan' yani 'küreselleşen' bir nitelik kazanmıştır.

Fakat bu alanda da bazı sınırlamalar ve problemler söz konusudur. Bu füzeler ve nükleer silahların kullanılabilirliği oldukça düşüktür. Soğuk Savaş döneminde bu silahlar hiçbir zaman kullanılmamış, ancak caydırıcı güç olarak etkili olmuşlardı. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise, askeri çatışmalarda kullanılması pek elverişli değildir. Bu dönemdeki savaşlarda, ancak konvensiyonel silahlar kullanılabilir. Körfez Savaşı'nda da görüldüğü üzere, ABD, elindeki kıtalar arası füzeyi kullanmaya teşebbüs etmemiştir. Sonuç olarak, yüksek teknoloji silahlarının küresel boyutu ancak 'teorik' bakımdan geçerlidir.

Görüldüğü üzere, tüm bu küreselleşme yaklaşımlarının tartışmaya açık bir çok yönleri bulunmaktadır. Fakat daha az tartışmalı olan küreselleşme perspektifi, ekonomik, ticari ve finansman alanlarındaki küreselleşmedir. Hangi farklı kültüre ait, hangi siyasi yapının üyesi veya dünyanın hangi stratejik alanında bulunursa bulunsunlar, tüm insanlar küresel ekonomik sistemin içinde yer almaktadırlar. Zira, tüm insanlık yani tüm dünya, ortak ekonomik ihtiyaçlar ve hedefler etrafında hareket etmektedir. Gerek üreticiler ve gerekse tüketiciler, ekonomik faaliyetlerde bulunarak, ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri veya en yüksek kârı ve faydayı elde edebilmek için hiç bir 'kültürel siyasi veya askeri' farklılık tanımadan dünyanın tüm bölgelerinde faaliyette bulunabilmek isterler.

Bazılarına göre, bu açıdan küreselleşme 16. yüzyılda ortaya çıkan kapitalist ekonomi sistemine dayanmaktadır. Wallerstein, kapitalist dünya sisteminin önce Avrupa'da ortaya çıktığını daha sonra da tüm dünyaya yayılarak, küresel bir ekonomik sistem ortaya çıktığını söylüyor. Ona göre, dünyada işleyen ekono-

mik sistem, kendine uygun bir işbölümü yaratmış ve tüm ülkeleri merkez-kenar yarı-kenar şeklinde gruplara ayırmıştır.¹²

Bugün ekonomik küreselleşmeyi sağlayan üç önemli boyut bulunmaktadır. Birincisi, küresel finansman ilişkilerinin ortaya çıkması ve gelişmesidir. Finansal sermayenin ulusal sınırları aşan hareketliliği sonucunda, küresel bir sermaye ağı ortaya çıkmıştır. 24 saat bilgisayar aracılığıyla dünyanın herhangi bir noktasından diğer bir noktasına anında sermaye transferinin yapılabilmesi, sermayenin küresel bir karar alma sürecine tabi olduğunu göstermektedir. Devletlerin, bu sermaye ağına dahil olmaları sonucunda, bazen farkında olmadan ülkelerinde büyük miktarlarda sermaye dolaşımıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu ağ sayesinde dünya borsalarına girilerek, ülke ekonomilerini yönlendirmek de mümkün hale geliyor.

Küresel ekonominin ikinci boyutu, küresel üretim ağıdır. Özellikle çok uluslu şirketlerin sahip oldukları dinamik ve esnek üretim kabiliyeti, bu firmaları sınırı-aşan (transnasyonel) aktörler duruma getirmiştir. Çok uluslu şirketlerin sahip oldukları ekonomik, personel, teknik ve ekipman gücü sayesinde, dünyanın herhangi bir noktası, onlar için üretim merkezi haline gelebilmektedir.¹³ Küreselleşmenin motoru olan bu şirketler, zaman, mekan, ulusal sınır, dil, gelenek, ideolojik farklılıkları dikkate almadan, fakat sadece kâr amacıyla elleindeki teknolojiyi ve kaynakları tüm dünyaya yaymak için çalışmaktadırlar.¹⁴ Hemen hemen her ülke, bu firmaların sahip oldukları avantajlardan yararlanabilmek için, cazip teklifler sunarak kendi ülkesine çağırılmaktadırlar. Çok uluslu şirketler, farklı ülkelerde yaptıkları üretim aracılığıyla tüm dünyayı birbirine bağlı hale getirmektedirler. Farklı ülkelerde bulunan bu şirketler açısından, ilgili ülkeler birbirlerine başka yönlerden çok yakın olmasalar bile, zorunlu olarak bağımlı hale gelmektedirler.

Üretim ve pazarlama ağının bir sonucu olarak, küresel ekonominin üçüncü boyutu olan ticari ilişkiler ağı küreselleşmektedir. Gerek ülkelerin kendi ihtiyaçlarından kaynaklı gerekse çok uluslu şirketlerin üretim ağının bir gereksinimi olarak ortaya çıksın, dünya ülkeleri arasındaki ticaret giderek yaygınlaşmaktadır. Öyle ki, ticaret ağının genişlemesi sonucunda, 'küresel piyasadan' söz edilmektedir. Mallar, hizmetler ve hatta belli bölgelerde işgücünü önündeki sınırların giderek düşmesi sonucunda, giderek büyüyen bir küresel ticaret ağı ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1948-1971 arasında dünya ticareti yıllık %7.3 artmıştır.¹⁵

Küreselleşme sürecinin, yeni dönemde daha hızlı gelişmesinin iki önemli nedeni vardır. Birincisi, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında ortaya çıkan yeni devletler ve toplumların da, kapitalist ekonomik sisteme entegre olmaya başlaması sonucunda, dünyada serbest pazar ve liberal ekonominin ve demokratik katılımın yaygın olduğu siyasi-ekonomik modeller yaygınlaştı. Diğer yandan, Rusya dahil bütün eski Sovyet Birliği ülkeleri uluslararası ekonomik, mali ve ticari örgütlere (IMF, Dünya Bankası vb.) üye oldular. Böylece, eskiden komünist ekonomik sistemin hakim olduğu yer kürenin çok önemli bir bölgesi de dünyanın büyük ve gelişmiş kapitalist devletleri ile işbirliği ve yakınlaşmaya başlayınca, küresel ekonomik süreç yaygınlaştı ve hızlandı. Buna paralel olarak, Batı bloğunu bir arada tutan, ideolojik ve siyasi müştereklerdeki gevşemeler, eski müttefikler arasında, ekonomik, ticari, teknolojik ve mali konularda rekabeti hızlandırdı.

Küreselleşmeyi hızlandıran diğer önemli neden, teknolojik ve bilimsel gelişmeler sonucu, toplumlar arası haberleşme, ulaşım, muamele (transactions), nakliyat, basın-yayın ve iletişim olanaklarının genişlemesidir. Örneğin, internet sistemini kullanarak dünyanın herhangi bir ülkesinden bir mal sipariş edebilir; online sistemini kullanarak dünyanın herhangi bir

bölgesine ödemedede bulunabilir; ve dünyanın herhangi bir bölgesinden malınızı kargo aracılığıyla hızlı bir şekilde alabilirsiniz. Veya, Amerika'ya gidip, yanınızda yüklü miktarda para olmadan bir malı alıp ve ödemesini de 'visa-kard'larla yapabilirsiniz.

Bütün bu gelişmelerin yanında, ekonomik bakımdan da olsa, küreselleşme kavramının yaygın bir şekilde kullanılmasının diğer nedeni, ideolojiktir. Küreselleşme ile siyasi bir kavram olan 'yeni dünya düzeni' kavramı arasında bir bağlantı kurularak, dünyada siyasi bir müşterekliğin ve merkezileşme sürecinin oluşmaya başladığı söyleniyor. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletlerin bu yeni dönemde önemli fonksiyonları olacağı, savaşların ve çatışmaların barışçıl yollardan çözüleceği ileri sürülüyor. Küreselleşen dünyada insanlar arasında adaletli, barışçıl ve işbirliğine dayanan bir düzenin oluşmaya başladığı söyleniyor. Kısaca, küreselleşen dünya toplumunun son durumu ve hatta geleceği ile ilgili oldukça iyimser ve ümit dolu tablolar ortaya konuluyor.

Halbuki, bu tablonun diğer yüzlerini de görmek ve daha 'gerçekçi' değerlendirmelere gitmek gerekiyor. Yerkürenin ve bu kürede yaşayan insanlığın, "kültürel bakımdan homojen" ve "siyasi bakımdan üniter" olmadığı gibi, "ekonomik bakımdan tek bir birim ve bütün" olmadığını dikkate almak gerekiyor. Diğer bir deyişle yeni dünya düzeninin ve küreselleşme kavramlarının ileri sürdüğü 'iyimser' değerlendirmeler pek çok açıdan tartışmaya açıktır.

Bu çalışma, küreselleşmenin üç sorununu ortaya koyarak, bu iyimser değerlendirmeleri tartışmaya açacaktır. Zira, küreselleşme süreci, Soğuk Savaş öncesi var olan bir çok sorunu çözmemiş, fakat kısmen eski sorunların devam etmesini, kısmen de yeni sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sorunlar: 1. Küreselleşme, uluslararası ilişkilerdeki güç ilişkilerini sona erdirebilmiş midir? Uluslara-

rası ilişkiler ABD'nin hegemonyasını garanti-lemiş midir? 2. Küreselleşmenin, insanlar ve toplumlar üzerindeki etkileri nelerdir? 3. Küreselleşme, gerçekten 'küresel ve evrensel bir' durum mudur? Homojen bir küreselleşme sürecinden bahsetmek mümkün müdür?

Küreselleşme ve Hegemonik Rekabet

Klasik bakımdan uluslararası politikanın en temel kuralı, devletler veya diğer aktörler arasındaki üstünlük sağlama ve güçlenme mücadelesidir. Güçlenmek, en yalın ifadesi ile, diğer aktörler üzerinde 'kontrol' olanakları kazanmaktır. Hans Morgenthau, siyasal gücü, 'man's control over the minds and actions of other men (insanların, diğer insanların zihinleri ve davranışları üzerinde kontrol oluşturması) şeklinde tanımlıyor.¹⁷

Soğuk Savaş döneminde asıl olan, askeri, silahlanma ve ideolojik konulardaki güç mücadelesi idi. ABD ve Sovyetler Birliği, kendi aralarında ve üçüncü ülkelere dönük rekabetlerinde hep bu tür araçların ağırlıkta olduğu bir yöntem kullanıyorlardı. Ekonomik ve ticari araçları, ancak birincil hedeflere hizmet etmek üzere değer veriyorlardı. Diğer bir deyişle, ABD ve Sovyetler Birliği, üçüncü ülkelere ekonomik ve askeri yardımlar sağlayarak; hatta ABD, Batı Avrupa ülkelerine ve Japonya'ya, büyük miktarda ekonomik destek ve pazar olanakları sağlayarak ilgili ülkeleri kendi bloğunun içinde tutmaya çalışıyordu. Kısaca, Soğuk Savaş döneminde 'yüksek politika' ve 'düşük politika' ayırımı yapılıyordu; bu ayırım da askeri, siyasi ve ideolojik konular 'yüksek politikayı', ekonomik, ticari, sosyal ve mali konular 'düşük politikayı' temsil ediyordu.

Bu anlayış 1970'lerden itibaren kısmen değişmeye başladı. ABD'nin büyük dış ticaret açıkları vermesi; Japonya ve Almanya'nın yükselen ekonomik gücünün ABD ekonomisini rahatsız etmeye başlaması; petrol krizi ve bunun Batı ülkeleri üzerine olumsuz etkileri gibi

gelişmeler, uluslararası ilişkilerde 'düşük politika' konularının daha çok dikkate alınması gerektiğini ortaya çıkardı. Hatta Batı ittifakı içindeki müttefiklerin Doğu Bloğu ülkelerine dönük politikalarında 'düşük politika' konularında farklılıklar ortaya çıkmaya başladı. Almanya'nın *Ostpolitik* çerçevesinde Doğu Almanya ile yakın ekonomik ilişkiler içine girmesi, Batı Avrupa ülkelerinin Sovyetler Birliği'nden doğal gaz ithal etmeleri ve ABD'nin Sovyetler Birliği'ne yüksek oranda buğday ihracı etmesi örnekleri, 'düşük politika' konularının, Soğuk Savaş döneminde ön plana çıkmaya başladığını göstermiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde tarihsel gelişmelerin de etkisiyle, uluslararası ilişkilerde ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Bir yanda ABD'nin tek önemli askeri ve siyasi güç olarak kaldığı ama Rusya'nın askeri konulardaki öneminin halen devam ettiği bir 'yüksek politik yapı'; diğer yanda ise, ABD'nin yanında Japonya, Avrupa ve Almanya'nın etkin birer güç ve kısmen de Çin'in potansiyel bir güç olduğu 'düşük politik yapı' ortaya çıkmıştır. Bu şekilde ayırımlar yapmak mümkünse de, aşağıda da görüleceği üzere, birinin diğerini etkilemesine sıkça rastlanmaktadır.

'Yüksek Politik Yapı': Tek Kutupluluk?

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası askeri ve stratejik yapıda tek kutuplu uluslararası sisteme doğru bir gidiş olmakla birlikte, netleştiğini söylemek çok güçtür. Zira, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Varşova Paktı'nın sonunun gelmesine rağmen, iki kutuplu uluslararası sistem yapısının devam etmekte olduğunu gösteren faktörleri gözden uzak tutmamak gerekir. Rusya, elinde önemli büyüklükte nükleer ve konvensiyel silahlar ve teknolojisini bulundurması nedeniyle, küresel güç dengeleri bakımından hâlâ dikkate alınması gereken bir güçtür. Rusya'nın Bosna-Sırp savaşındaki Sırbistan lehine duruşu ve Batı ülkelerinin Rusya'ya karşı 'yumuşak (ap-

peasment)' politikası, Rusya'nın silah gücünün uluslararası krizlerdeki öneminin devam ettiğini ortaya koymaktadır. Aynı şekilde, Rusya'nın Kafkaslarda, Orta ve Doğu Avrupa'da ve hatta Orta Asya'daki askeri etkisi, Batı ülkelerinin Rusya'ya dönük politikalarında belirleyici olmaya devam etmektedir. Bunun yanında, NATO'nun Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini üyeliğe kabul ederek genişlemesinde, Rusya faktörü önemli bir neden olmuştur.¹⁸

Buna rağmen, Rusya'nın sadece askeri silah gücüne dayanarak, küresel bir devlet olarak kalabilmesi mümkün görünmemektedir. Askeri kuvvetlerinin ve silah teknolojisinin canlı kalması için ekonomik kaynaklara, teknolojik yeniliklere ve hatta siyasi istikrara sahip olması gerekir. Fakat Rusya'nın bu konularda büyük bir kriz içinde olduğu bilinmektedir. Gerçekten, ülkesinin ekonomik sorunlarını çözebilmek için ihtiyaç duyduğu ekonomik ve mali yardımları IMF ve Dünya Bankası'ndan; serbest piyasa ekonomi sistemine geçebilmek için Batılı ülkelere destek ararken; Rusya içindeki radikal siyasi grupların ve ekonomik bakımdan sıkıntı içinde olan halkın muhalefetiyle karşılaşmaktadır. Sonuç itibarıyla, Rusya'daki 'yeni döneme geçiş sıkıntıları' bu ülkenin askeri ve silahlı güçlerinin etkinliğini yok etmektedir. Rusya'nın etkisinin kaybolduğu bir dönemde ise ABD'nin tek bir küresel askeri güç olarak etkinliğini sürdürmesi kaçınılmaz bir sonuçtur. Buradan, 'yüksek politik güce' sahip olmanın hem tek başına mümkün olmadığı, 'düşük politik güçle' yakın ilişki içinde olduğu görülmekte; ekonomik alt yapısı olmayan bir askeri gücün devamının ve etkinliğinin sorunlu olacağı sonucu çıkmaktadır.

'Düşük Politik Yapı': Çok Kutupluluk

'Düşük politik yapı', uluslararası ekonomik, ticari ve para ilişkilerindeki güç mücadelesi ve dengesinin oluşturduğu süreci ve bu sürecin sonuçlarını ifade etmektedir. Bu açıdan, uluslararası ilişkilerde 'çok kutuplu' bir sistem

yapısı mevcuttur. Özellikle Çin ve Japonya'nın önemli bir güç olduğu Asya-Pasifik bölgesi, Almanya'nın yüksek etkinliğinin olduğu Avrupa Birliği bölgesi, ABD'nin küresel hegemonyasını dengeleme potansiyeline sahiptirler.

Klasik güç teorisinin askeri güç kaynaklarına önem veren anlayışından farklı olarak, yeni dünya düzeninin güç teorisinde, Waltz'ın da belirttiği üzere, gücün kaynakları ve uluslararası ilişkiler konuları ile ilgili olarak 'yüksek-düşük politika' ayırımlarını yapmak artık mümkün görünmüyor. Nasıl ki, Sovyetler Birliği'nin dağılmasında ekonomik sistemin çökmesi önemli rol oynamışsa; ve Rusya'nın büyük güçler liginden düşüşü ekonomik problemlerinden dolayı olacaksa; ABD'nin rakipsiz askeri güç üstünlüğünü, ekonomik temelleri olmadan uzun süre devam ettirebilmesi de mümkün değildir.

Gerçekten, ABD'nin küresel hegemonyasının olup olmadığı konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Bir çok yazar, ABD'nin Japonya ve Avrupa (Almanya) karşısındaki zaafının temelini 1968-1971 yıllarında yaşanan 'uluslararası para krizine' dayandırmaktadır. İkinci Dünya Savaşından sonra ABD tarafından kurulan Bretton Woods sisteminin artık yaşayamaz hale gelmesinin bu dönemde anlaşılması sonucunda ABD, Avrupa ülkeleri ve Japonya'nın yükselen ekonomik gücü karşısında sıkıntılar yaşamıştır. O andan itibaren, ABD'nin Avrupa ve Japonya karşısındaki gücü artmamış, fakat giderek düşmüştür.¹⁹

Küresel Rekabetin Boyutları

Soğuk Savaşın sona ermesi ve ABD'nin 'koruyucu' rolünün öneminin azalması sonucunda, güç mücadelesi daha da keskinleşti. Şimdi, ABD'nin karşısında ekonomik, ticari ve teknolojik bakımdan oldukça güçlü iki rakip bölge durmaktadır. Öncelikle üç ülke arasındaki küresel rekabetin ana konuları şunlardır: En iyi ürünleri kim üretiyor? Kim yaşam

standartlarını daha hızlı yükseltiyor? En iyi eğitilmiş ve en yetenekli iş gücüne kim sahip? Kim yatırım, tesis ve ekipman, araştırma ve geliştirme, altyapı alanında dünya lideri? Kim daha iyi örgütleniyor? Kim daha çok satıyor? Kısaca, kim ekonomik üretim, yatırım ve ticarette en önde?²⁰

Bu amaçlara ulaşmak için uygulanan stratejinin ilk adımı, 'ikili düzeyde' gerçekleştirilen rekabet ve çatışmadır. Her devlet kendi ülkesindeki ekonomik, sosyal ve siyasal dengeleri dikkate alarak, rakip devletlerin 'kendi iç ekonomisine nüfuzunu' sınırlamaya çalışıyor. Dış ekonomi ve ticaret politikaları; bir yandan, ödemeler dengesi açıklarından kaçınmak, güçlü bir paraya sahip olmak, işsizlikle savaşmak, teknoloji ve know-how konusunda üstünlük elde edebilmek amacıyla ulusal sınırlarını 'güvenlik altına almayı'; diğer taraftan da, diğer rakip ülkelerde 'pazar olanakları' yaratabilmeyi, hedeflemektedir.

ABD ile Japonya arasındaki 'pazar kapma' savaşı, bu iki ülke arasındaki ikili ilişkilerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Japonya'nın kendi rızasıyla ABD'ye pazarı imkânlarını genişletmemesi, Japonya üzerindeki "siyasi ve ekonomik baskı" yöntemlerini gündeme getirmektedir.²¹ Aynı şekilde, GATT (şimdi Dünya Ticaret Örgütü) Uruguay Raundu görüşmelerinde, ABD ve AB ülkeleri arasında tarım ürünleri ve hükümet sübvansiyonları ile ilgili ortaya çıkan anlaşmazlık, aslında rakip ülkede pazarları genişletme mücadelesinin bir parçasıdır.²²

Üç ülke arasındaki ekonomik rekabetin ikinci boyutu, 'içinde buldukları coğrafi bölgedeki ülkeler ile işbirliğini artırarak, bir yandan kendi pazar olanaklarını genişletmek, diğer yandan da rakip ülkelerin bu pazarlara girişini engellemek' hedefine dönük rekabettir. Bu açıdan bakıldığında, küreselleşme kavramı ile oldukça tezat bir gelişme gözlemlenmektedir. Almanya'nın Avrupa Birliği bölgesinde, Ja-

ponya'nın Asya-Pasifik bölgesinde, ABD'nin ise Amerika bölgesinde 'bölgeselleşme' sürecine girdiklerini görmek mümkündür. Bu bölgeselleşmeler elbette kurumsal ve siyasi olmaktan çok uzak bir noktadır. Avrupa Birliği hariç, diğer bölgelerde siyasal organlar veya ortak merkezi kurumlar oluşmuş değildir. Bu son iki bölgede hedef, bölgeselleşmenin önemli bir yönü olan serbest ticaret alanı yaratmak ve böylece üye ülkelerin ticari ilişkilerini geliştirmektir.

Amerikanın başrol oynadığı NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi), ABD ve Kanada arasındaki Serbest Ticaret Bloğuna Meksika'nın 1993 yılında dahil edilmesiyle kurulmuş olup, üye ülkeler arasındaki ticareti artırma amacını gütmektedir. ABD açısından bu örgüt, aynı zamanda özellikle Meksika ekonomisinin ve siyasetinin liberalleşmesi yönünde reformlara öncülük edecek ve siyasi, sosyal ve ekonomik istikrar kazandırılmasına aracılık edecektir.²³

1960'lardan itibaren Japonya'nın giderek artan 'yardım', 'yatırım' ve ticaret ilişkileri sonucunda, Asya-Pasifik bölgesinde kurumsal olmayan bir bölgeselleşme gelişti. Japonya'nın 1980'lerde ASEAN ülkelerine (Brunei, Malezya, Endonezya, Tayland, Singapur, ve Filipinler) ve 'Yeni Endüstrileşmiş Ülkeler' (Asya Kaplanları olarak da bilinen) Tayvan, Honk-Kong ve Güney Kore'ye ve son zamanlarda Çin'e yaptığı yatırımlar ve ticaret, bu ülkenin dış ticaretini bölgeye doğru yönlendirirken; bu ülkelerin de Japonya'ya doğru ticaretini artırmıştır. Bunun üzerine bölge ülkelerinden 'kurumsal bölgeselleşme' talepleri gelmeye başladı. Malezya Başbakanı Mahatir Muhammed 1990 yılında, Kuzey Amerika ve Avrupa Birliği bloklarına karşı Doğu Asya Ekonomik Gruplaşması adında bir örgüt kurulmasını önermişti.²⁵

Almanya'nın Avrupa içindeki rolünü, hem Avrupa Birliği hem de diğer Avrupa ülkeleri

bağlamında değerlendirmek gerekir. İlki açısından Almanya'nın ekonomik ve siyasi katkısı oldukça önemlidir. Alman Markı'nın Avrupa Para Mekanizması içindeki anahtar konumu ve Avrupa içi ticaretteki yüksek payı, bu ülkeyi AB bütünleşme sürecinin motoru haline getirmiştir. Bunun yanında, Almanya, Avrupa Birliği'nin siyasal açıdan bütünleşmeyi geliştirmesinde de önemli bir baskı uygulamaktadır. Askeri bakımdan Fransa ve İngiltere'ye göre daha sınırlı bir etkisi olan Almanya, sahip olduğu ekonomik güç sayesinde önemli bir siyasi rol oynamaktadır.²⁶ Almanya'nın sahip olduğu ekonomik ve siyasi güç, bu ülkeyi AB karar alma mekanizmasında önemli bir noktaya getirmiştir.

Soğuk Savaşın sona ermesinden belki de en çok yararlanan ülke Almanya olmuştur. Bir yandan iki Almanya'nın birleşmesi; diğer yandan da Doğu ve Orta Avrupa ülkeleri ile artan ekonomik ve ticari ilişkileri bu ülkenin küresel ilişkilerdeki etkinliğini artırmıştır. Soğuk Savaştan sonra Almanya'nın bu bölgedeki ekonomik ve siyasal etkinliği giderek artmış ve baş aktör konumu yükselmiştir. Bu bölgelerle tarihsel ve etnik bağlantılarının bulunması, Almanya'yı Avrupa'nın geleceğiyle ilgili projelerde ve elbette küresel ekonomik ilişkilerde çok önemli bir konuma getirmiştir. Öyle ki, NATO'nun genişlemesinde Almanya'nın da önemli bir faktör olduğu bilinmektedir. Doğu sınırını daha güvenli hale getirmek ve Rusya'nın etkisini azaltabilmek için NATO'nun genişlemesini istemektedir.²⁷

Almanya'nın AB içindeki etkisini kısmen de olsa sınırlayan iki önemli engel bulunmaktadır: Birincisi, Doğu Almanya ile birleşmenin getirdiği yük; ikincisi de, AB içindeki 'milliyetçi ve federasyon karşıtı' devletlerin AB bütünleşme sürecine koydukları engellerdir. Özellikle İngiltere'nin milliyetçi eğilimleri, AB içinde alınacak kararları engellemekte ve geciktirmektedir. Bu ise Almanya'nın etkisini azaltmaktadır.

Avrupa Birliği ülkeleri pazar imkânlarını artırabilmek için bir çok ülke ile ortaklık anlaşmaları imzalayarak, Doğu ve Orta Avrupa'da, Akdeniz Bölgesinde ve hatta Ortadoğu'da ticaret zincirleri oluşturuyor. Özellikle Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinin AB'ye tam üye olması durumunda, oldukça büyük bir pazar (800 milyonun üstünde) ortaya çıkacaktır. Bu durum elbette Avrupa'nın küresel güç mücadelesinde birinci sıraya gelmesine neden olabilecektir.

Üç ekonomik güç ve bölge arasındaki rekabetin üçüncü boyutu, rakip ülkelerin etkisi altında bulunan bölgelerde etkinlik gösterme mücadelesidir. Özellikle ABD'nin Asya-Pasifik ve AB bölgelerinde etkinliğini artırmak için bu bölge ülkeleriyle işbirliğini geliştirmeye çalışması, bölgeler arası rekabetin önemli bir göstergesidir. Örneğin, APEC (Asya Pasifik Economic İşbirliği-ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Japonya, Güney Kore, Çin, ve ASEAN ülkeleri) girişimi ABD'nin Asya-Pasifik bölgesinde etkisini artırarak Japonya'ya karşı avantajlar elde etme hedefine hizmet edebilecek bir projedir. Bu proje, hem ABD ve Japonya arasındaki ekonomik pazar kavgasının 'barışçıl yollardan' çözümüne; hem AB'ye karşı bir ittifak oluşturma hedefine ve hem de küresel ticaretin geliştirilmesi amacına dönük bir girişimdir. ABD, APEC ile, Asya-Pasifikte oluşabilecek bir bölgesel oluşumun negatif etkilerinden kurtulmanın yolunu bulmaya çalışmaktadır.

ABD, Avrupa ile benzeri bir ekonomik ittifak içinde değildir. ABD'nin Avrupa üzerinde ekonomik yöntemlerle üstünlük sağlaması gerçekten zor görünüyor. Çünkü, Asya-Pasifik bölgesinden farklı olarak, Avrupa'da yarım yüzyıllık geçmişi olan ve önemli mesafeler kat etmiş bir ekonomik, siyasi ve kurumsal bir bölgesel bütünleşme süreci yaşanıyor. Bu yüzden, ABD'nin AB ülkelerinden birisi veya birkaçı veya tamamıyla ekonomik bir işbirliğine gitmesi ve serbest ticaret bloğu oluşturabilmesi mümkün görünmüyor. ABD bu açıgtı, asker

stratejik gücünü kullanarak elde etmeye çalışmaktadır.

AB ülkeleri Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin Avrupa bölgesinden çekilmesini bekliyorlardı.²⁸ Fakat ABD'nin Avrupa bölgesinden çekileceği beklentilerinin doğru olmadığı ve hatta gelecek yüzyılda da mümkün olmayacağı ortaya çıkmıştır. ABD, Avrupa üzerindeki etkisinin yok olmasını istemiyor. Bu nedenle, Avrupa'nın kendi arasında geliştirmeye çalıştığı ve NATO'nun dışlanması ile sonuçlanacak, Batı Avrupa Birliği gibi askeri güvenlik oluşumlarını da uygun bulmuyor. ABD açısından bu oluşumlar ancak NATO'nun alt birimi olmalıdır. ABD, NATO aracılığıyla Avrupa üzerinde oluşturduğu Soğuk Savaş dönemindeki etkisini devam ettirmek istiyor.

Önemli strateji uzmanı Brzezinski, ABD'nin Avrupa ile ilgili politikasını şu şekilde açıklıyor: Clinton yönetimi Avrupa'ya öncülük etmek ve Rusya ile bağları koparmadan NATO'yu genişletmek durumundadır. Bunun için ABD yönetimi ikili bir yöntem izlemelidir: Orta Avrupa ülkelerini NATO'ya kabul etmek ve Rusya ile küresel bir güvenlik antlaşması yapmak. Bunun işler hale gelebilmesi için, Almanya ve Polonya uzlaşmalı; Batı ve Rusya, Ukrayna'yı teskin etmeli; ve Baltık ülkeleri sorunu tatlıya bağlanmalı. Sonuç olarak, Brzezinski'ye göre, gelecek yüzyılın daha geniş ve daha güvenli bir Avrupa'sını ancak Amerikan liderliği gerçekleştirebilir.²⁹ Bazılarına göre, NATO, Almanya'nın yükselen gücünün sınırlanması için bir araç olarak kullanılabilir.³⁰

Dolayısıyla, üç ekonomik güç ve bölge arasındaki rekabetin diğer boyutu, tüm küresel alanı kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, üç ekonomik gücün, dünyanın bu üç ekonomik blok dışındaki alanlarda kurmaya çalıştığı ekonomik etki alanları da dikkate alınmalıdır. Asya-Pasifik, Amerika kıtası ve Avrupa Birliği bölgeleri dışındaki alanlarda (Orta Doğu, Orta Asya, Afrika ve Latin Amerika) yani 'Güney'

ülkeleri üzerindeki, güç mücadelesi de önemlidir. Fakat bu üç ekonomik gücün bu bölgeler üzerindeki mücadelesi sadece ekonomik ve ticari gerekçelere dayanmıyor: Özellikle ABD açısından, bu bölgelerdeki siyasi, stratejik ve jeopolitik çıkarlar ve hedefler de rekabeti artırıcı bir unsur olarak rol oynuyor. Bu bölgeleri kontrol altında tutmak isteyen ABD, rakiplerinin ekonomi ve ticari araçlarını da kullanarak etkinliğini artırmak istiyor. Örneğin, Körfez bölgesini kontrolü altına tutan ABD, Irak ve İran'a uyguladığı ekonomik ambargoya diğer ülkelerin de uyması talebinde bulundu. Fakat, gerek Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri, gerekse Japonya, ABD'nin çağrısına olumlu yanıt vermediler.³¹

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan Orta Asya ve Kafkaslar'daki rekabetin temelinde stratejik ve siyasi çıkarlar yanında, bu bölgede bulunan doğal kaynaklar üzerinde hakimiyet kurma mücadelesi vardır. Orta Asya ve Kafkaslar'da ABD ve Rusya, etki alanı yaratmaya çalışırken; Japonya ve diğer Pasifik ülkeleri ile Almanya ve diğer Avrupa ülkeleri de, bölgenin petrol ve doğal gaz kaynaklarından yararlanma mücadelesine katılmış durumdadırlar.

ABD yönetimi 'Güney'den' seçtiği çok önemli ülkelerle (Meksika, Brezilya, Arjantin, Mısır, Güney Afrika, Türkiye, Hindistan, Pakistan, Endonezya, ve Malezya) sıkı ilişkiler içine gireceğini açıklamıştır. Bu ülkelerin seçimi iki önemli kritere göre yapılmıştır: Önemli ekonomik ve ticari potansiyele sahip olmak ve stratejik bakımdan önemli bir coğrafyada bulunmak. ABD bu ülkelere önem vererek, hem bu ülkelerle ekonomik bakımdan ilgilenmek hem de bu ülkelerin etkin olduğu bölgelere nüfuz etmek istiyor.³²

Üç ekonomik güç arasındaki rekabetin son boyutu ise, küresel çapta etkinliğe sahip uluslararası örgütlerde görülmektedir. Fakat bu örgütleri de ikiye ayırarak incelemek gerek-

tedir. BM ve NATO gibi askeri ve siyasi kurumlarda ABD'nin önemli bir siyasi ve askeri gücü vardır. Özellikle askeri gücünden kaynaklanan ağırlığı, ABD'nin küresel siyasi gücünü artırmaktadır. Askeri güç ABD'nin bugünkü 'hegemonik rekabetteki' en önemli avantajıdır. Zira ne Almanya ne de Japonya bu konuda yeterli rekabet gücüne sahiptir. En son olarak, Körfez Savaşı ve sonrasındaki gelişmeler, ABD'nin askeri ve siyasi gücünü kullanarak öne geçmeyi başardığını göstermektedir. Askeri ve siyasi güç yanında, Toffler'e göre 'üçüncü dalgada' döneminin en önemli güç kaynağı olan 'bilgi', ABD'ye hâlâ önemli bir avantaj kazandırmaktadır.³³

Fakat ABD'nin, uluslararası ekonomik, ticari ve parasal konuları içeren düzenlemelerde aynı etkinliğe sahip olduğunu söylemek güçtür. Zira, bu konularda Avrupa ve Japonya'nın da dahil olduğu büyük ekonomik güçlerin tartışılmaz rolü vardır. Uluslararası ticaret rejiminin kural, prensip ve yasalarının oluşturulmasında, ABD'nin hegemonik gücünden ziyade, G-7 ülkelerinin birlikte kararları etkili olmaktadır. Uluslararası ticaret rejiminin ABD tarafından tek başına dikte edilmesi artık mümkün değildir. İşte bu yüzden, bu konularda, Thurow'un da belirttiği gibi, "yoğun rekabet ortamında oyuna katılan tüm tarafların, salt rekabet içinde değil, işbirliğini gerektiren bir rekabet içinde olduklarını hemen her gün kendilerine hatırlatmaları gerekiyor. Herkez kazanmak ister, ancak eğer bu oyun oynanacaksa işbirliği şarttır."³⁴ Bu ülkeler arasındaki rekabet ve işbirliğine dayanan ekonomik oyunda, her birisi üstünlüğü ele geçirmek için diğerlerini zorlarken, hep beraber başarıya ulaşabilmek için de iyi işleyen bir dünya ekonomisi ve küresel çevre yaratmak için işbirliğine gitmek zorundadırlar.³⁵ Dolayısıyla, küresel ekonomiyi ilgilendiren konulardaki düzenlemeler, küreselleşmenin asıl kaynağı olan ülkelerin konsensusu ile oluşturulmaktadır. Cox'a göre bu konsensusun bir kısmı gayri resmi forumlarda (örneğin, Üçlü Komisyon, Bilderberg Konferans-

ları) diğer kısmı da OECD, Dünya Bankası, IMF, ve G-7 toplantıları sırasında oluşturulmaktadır. Bu işbirliği sayesinde ekonomik küreselleşmenin rejimi belirlendiği gibi, üye ülkelerin liderleri arasında bir 'transasyonal ağ' da geliştiriliyor.³⁶

Küreselleşme ve 'Güney Ülkeleri'

Yeni dünya düzeninde küreselleşme perspektifi her ne kadar dikkate alınması gereken bir süreçse de, bunun 'kısmi bir küreselleşme' olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Diğer bir deyişle, küreselleşme süreci, küresel düzeyde dengeli ve simetrik bir gelişmeyi göstermez. Dünyanın insan coğrafyası, pek çok yönden bir çok farklılıklar ve hatta dengesizliklerle iç içe bulunmaktadır. Küreselleşme nasıl ki, dünyanın büyük ekonomik güçleri arasında tam bir uyum ve işbirliğine dayanan bir yapı olduğu anlamına gelmiyorsa; yerküredeki tüm insanlığın benzeri süreç ve yapılarla sahip olduğu şeklinde de algılanamaz. Dengesiz ve asimetrik küreselleşmenin en önemli göstergesi, dünya nüfusunun ve coğrafi alanının önemli kısmını oluşturan Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki Güney ülke toplumlarının küreselleşme sürecinde ancak edilgen bir aktör olmalarıdır. Bu bölgelerdeki ülkeler, küreselleşme sürecinin aktif ve etkin aktörleri değil, ancak Amerika, Avrupa ve Japonya arasındaki 'hegemonik mücadelenin' edilgen konumdaki muhataplarıdır. Güney ülkelerinin sahip oldukları olumsuz şartlar ve gelişmeler, küreselleşme sürecinin 'ümit dolu' olmasını engellemektedir.

Güney ülkeleri olarak sınıflandırılan bu ülkelerin 'küreselleşme' içindeki konumunu ortaya koymadan önce, bir karşılaştırma yapabilmek için, küreselleşmenin asıl itici güçleri olan 'Kuzey' ülkelerinin genel özelliklerine kısaca göz atmak gerekiyor.

Dünya ekonomisi, ticareti ve finansmanın çok önemli bir kısmını kontrol eden Kuzey

Amerika, Batı Avrupa ve Pasifik bölgesindeki uluslararası ilişkilerin temel bazı özellikleri bulunmaktadır. Her şeyden önce ekonomik, sosyal, siyasal ve bilimsel olarak dünyanın en gelişmiş kesimini oluşturmaktadırlar. Bunun yanında, aralarındaki ilişkiler genellikle ekonomik karşılıklı bağımlılık esasına göre yürümektedir. Aralarındaki ekonomik ilişkiler öylesine gelişmiş ki, bu ülkeler arasında savaşta yol açabilecek kadar şiddetli bir askeri, siyasi veya benzeri sorunlar bulunmamakta; veya ikincil hatta daha geri planlara itilmektedir. Çünkü savaş yönteminin kullanılmasının maliyeti hem askeri bakımdan hem de ekonomik bakımdan çok yüksektir. Bu ülkelerin insanları arasındaki sıkı ilişkiler, ortak bir takım davranış, düşünce ve kültür kalıpları yaratmış olup; homojenliğe doğru bir süreç başlamıştır. Karl Deutsche'nin tabiriyle, "güvenlik toplumları" haline gelmiştir.³⁷

Güney ülkelerindeki durum ise, hem iç hem de uluslararası ilişkiler bakımından oldukça farklıdır. Bu ülkelerin, küreselleşme sürecinin sadece muhatabı olan marjinal aktörler olarak kalmalarına yol açan bazı faktörler şunlardır.

Marjinal kalmanın nedenleri

Güneyin yapısal problemleri, Soğuk Savaş sonrası dönemde azalmamış, hatta artmıştır. Soğuk Savaşın ve Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi ile birlikte, Güney (ya da Üçüncü Dünya) kavramında değişiklikler oldu. Bazıları, Güney kavramının sonunun gelip gelmediğini sorguladı. Buna göre, Güney diye tekil bir ülke grubu bulunmuyor artık. Güney; petrol zengini ülkeler, Asya kaplanları denilen ülkeler, yoksullaşmış ülkeler şeklinde parçalı bir yapı oluşturuyor. İkincisi, Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi, Güney ülkelerinin blok halinde hareket etme yeteneğini de yok etti. Çünkü, Güney ülkelerinin bir çoğu Kuzey ülkeleri ile ikili ilişkiler geliştirmeye çalışıyorlar.³⁸ Bir çok Güney ülkesi, gelişmiş ülkelerle

ikili ilişkiler geliştirerek, finansman desteği, ticaret fırsatları ve ekonomik yatırımlar için destek arıyor.

Ekonomik ve sosyal kalkınma bakımından gelişmişlik seviyesinde bulunmamaları, onların en büyük problemidir. Bu ülkelerin hemen hemen tamamı ortak problemlerle karşı karşıya: Ulusal üretim, dış ticaret, kişi başına düşen milli gelir ve yaşama standartları gibi temel ekonomik ve sosyal konulardaki krizler, kronik bir hastalık haline gelmiştir. Bunun yanında, kendi aralarındaki ekonomik ve ticari ilişkiler çok zayıf durumdadır. Buna karşın, Güney ülkelerinin her birinin Kuzey'in zengin ülkeleriyle ekonomik ilişkileri oldukça yüksek seviyededir. Fakat bu ilişkiler, her zaman için Güney ülkelerinin aleyhine gelişmektedir. Diğer bir deyişle, dış ticaret dengesi, Güney ülkelerinin aleyhine sonuçlanmakta, bu açıkları kapatmak için elde edilen dış borçlar büyük miktarlar oluşturmaktadır.

Güney ülkelerinin bütün bu iç ve dış ekonomik yapılarındaki problemlerine rağmen; ve karşı karşıya oldukları ekonomik ve sosyal problemleri çözmek için mücadele etmeleri gerekirken; siyasi, ideolojik ve askeri çatışmaları ön planda tutuyorlar. Devleti ve ideolojiyi ayakta tutabilmek amacıyla, piyasaya aşırı müdahale edilerek, ekonomik gelişmenin yolu tıkanıyor. Siyasi istikrarın bulunmaması, hükümetlerin istikrar ve uyum içinde çalışmaması, hem ülke içi ekonomik kalkınmanın sağlanması ve hem de diğer ülkelerle ekonomik işbirliğini artırıcı yolların açılması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını engelliyor. Zira, Güney ülkelerinin hemen hemen tamamında totaliter ve anti-demokratik yönetimler, halkın ekonomik ve sosyal refaha ulaşmasını hedeflemek yerine, kendi iktidarlarının ayakta kalmasını ön planda tutuyorlar. Totaliter ve ideolojik devlet yapısı, kendini ayakta tutabilmek için, hem ülke içinde hem de uluslararası ilişkilerinde düşmanlar yaratıyor ve bu düşmanlarla ideolojik, askeri ve siyasi mücadeleyi ter-

cih ediyor. Bu mücadele, hem ülke içindeki istikrarsızlığa, hem de zaman zaman kendisi gibi diğer bir Güney ülkesi ile ideolojik ve askeri çatışma içine girilmesine yol açıyor. Böylece, bir yandan Güney ülkeleri arasındaki çatışmalar ve savaşlar gündemin birinci maddesi haline gelirken; diğer yandan bu ülkelerin kalkınmalarına yol açabilecek ekonomik ve ticari işbirliği geliştirme yolları tıkanmış oluyor. Kısaca, siyaset, ideoloji ve askeri güvenlik çıkarları, ekonomik büyüme, ilerleme ve ekonomik güvenlik çıkarlarına galebe çalıyor.

Küreselleşmenin Olumsuz Etkileri

Bu problemler nedeniyle marjinal hale gelen Güney ülkelerinin, yeni Soğuk Savaş sonrası dönemdeki sıkıntıları üç noktada ele alınabilir. Birincisi, küresel ekonomik ilişkilerin yarattığı yoğun rekabet ortamının ortaya çıkardığı ticari ve ekonomik ilişkileri sınırlayıcı engeller ve problemlerdir. Küreselleşme eğer gerçekten ekonomik bakımdan güçlü ülkelerin sınırlarının gevşemesi anlamına gelseydi, bu Güney ülkelerinin ticaretini artırıcı bir etki yaratabilirdi. Fakat, küreselleşme sürecine paradoksal bir şekilde gelişen 'ekonomik ve ticari bölgeselleşme' eğilimleri, gelişmiş ülkelerin bireysel olarak uyguladıkları ticareti sınırlayıcı gümrük vergileri ve diğer gümrük dışı engeller, Güney ülkelerinin aleyhine çalışmaktadır.³⁹ Diğer bir deyişle, küreselleşme sürecine rağmen gelişen üç büyük ekonomik güç arasındaki 'hegemonik rekabet', Güney ülkeleri için büyük dezavantajlar yaratmaktadır.

Bölgesel veya ülkesel 'ticari engeller' sorununun gelişmiş ülkeler bakımından da önemli bir problem olduğu ve bu konuda şikayetlerin olduğu şüphesiz doğrudur. Fakat gelişmiş ülkeler, gerek sahip oldukları pazarlık gücünü kullanarak, gerekse kendi aralarında ortak düzenlemeler yaparak bölgeselleşmenin etkilerini giderebilme şansına sahiptirler. Güney ülkeleri ise her iki fırsattan da yararlanma imkânına sahip değildir.

Güney ülkelerinin ekonomik bakımdan pazarlık gücü bulunmuyor, çünkü bu ülkelerin ürettiği malların rekabet güçleri çok zayıf. Genellikle tarım ürünleri ve hammadde üretimine dayanan ihracat yapılarına karşılık; sanayi ve teknoloji ürünlerine dayanan ithalat yapıları bulunmaktadır. Bu ise Güneyin dış ticaretini gelişmiş ülkelere bağımlı hale getirmektedir. Bu bağımlılık, Güney'in pazarlık gücünü olumsuz etkilemektedir. İkinci bir yol olan gelişmiş ülkelerle bölgesel bütünleşmeye gitme alternatifi ise, daha çok siyasi, sosyal ve kültürel nedenlerle gerçekleştirilememektedir.

Bu durumda, Güney ülkelerinin önünde tek alternatif kalıyor: O da, kendi aralarında pazar olanakları yaratarak ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmektir. Fakat burada da büyük problemler vardır. Güney ülkelerinin kendi aralarında alternatif pazar oluşturma yetenekleri de düşüktür. Gerçekten, son yarım asırda, gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret giderek artarken, güney ülkelerinin kendi aralarındaki ve gelişmiş ülkelerle ticareti azalmıştır.⁴⁰ Dünya ekonomisi içinde uyumlu ve dengeli bir yer edinemediler. Bu durum küreselleşme ile daha da kötüleşti.

Bunun yanında, küreselleşmenin önemli bir motoru olan teknolojik, bilimsel ve diğer pek çok 'bilgiye' dayanan yüksek teknoloji ve know-how ürünlerinin üretimi ve tüketimi, Kuzey'in gelişmiş ülkelerinin tekelinde bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, küreselleşmenin kaynakları zengin gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır.⁴¹ Güney ülkeleri ise, bu ürünlerin sadece alıcısı durumundadırlar. Toffler'in belirttiği gibi, ABD, Japonya ve Avrupa, 'üçüncü dalga' olan bilgi çağına geçmiş durumda. Güney ülkeleri ise bu aşamanın çok gerisinde duruyorlar.

Bunun bilincinde olan ABD, tekel gücünü kaybetmemek amacıyla, bilgiye dayanan ürünlerde sıkı denetimin yapılması, patent ve fikir hakları yasalarının kabul edilmesi için Gü-

ney ülkelerine baskıda bulunmuştur. Bu baskı belki de Güney'in bu ürünleri kendisinin üretmesini teşvik edebilir, fakat bu uzun dönemde gerçekleşecek bir durumdur.

Küreselleşmenin ikinci etkisi, 'küreselleşen ekonomi yönetiminin zorlaşmasının'⁴² yarattığı siyasi sınırlamalardır. Küresel ekonomik üretim ve pazar kapma rekabetinde etkin bir konumda olamayan Güney ülkeleri, bu rekabetin asıl aktörlerine daha bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılık, Güney ülkelerinin siyasi egemenliklerine olumsuz etkiler getirmektedir. Küresel ekonominin sadece bir parçası olan bir Güney ülkesinin, bağımsız kararlar alma ve uygulama gücünü zayıflatmaktadır. Örneğin, ülkesine çok uluslu bir şirketi davet ederek yatırım ve üretim yaptıran bir devletin, bu şirketin küresel üretim ağının sadece bir parçası haline gelmesi ve böyle kaldığı müddetçe de, buna uygun kararlar alması gerekmektedir.

Küreselleşme, "dünyanın bir noktasında ortaya çıkan olayların, kararların ve eylemlerin, kürenin diğer noktalarındaki toplumlar ve bireyler üzerinde yaptığı etkileşim süreci"⁴³ şeklinde tanımlanırsa ve çok uluslu şirketlerin küresel bağları dikkate alınır, bu şirketlerin faaliyette bulunduğu bir ülkede alınan bir kararın, diğer tüm ilgili ülkeleri etkilemesinin kaçınılmaz olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Bu durumda, 'mutlak bağımsızlık' anlayışını da sorgulamak durumunda kalıyoruz.

Küreselleşmenin üçüncü etkisi, insanlar üzerinde yarattığı sosyo-psikolojik ve kültürel etkilerdir. Kısaca, yerelleşme şeklinde isimlendirebileceğimiz bu etki, aslında yerküredeki tüm insanlar için söz konusu olmasına rağmen, Güney ülke toplumları için daha da fazla olmuştur. Bunun en büyük nedeni, bu ülke toplumlarındaki sosyal ve kültürel yapıların daha içe dönük durumda olması ve küreselleşme ile birlikte, ani bir adaptasyon süreciyle karşı karşıya bulunmasıdır.

Küreselleşme ve Yerelleşme

Dünya ekonomisi küreselleşirken, paradoksal bir şekilde, küçük aktörlerin önemi giderek artıyor ve yerelleşme başlıyor. Küresel paradokslardan birisi, küreselleşen ekonomiye karşın, 'kabilecilik' yani yerel değerlere dönüşün yaşanmasıdır.⁴⁴ Küreselleşme, farklı insan grupları arasında yoğun ve hızlı temaslar kurma fırsatları yaratarak, her ne kadar bu insanların birbirlerini daha çabuk ve iyi tanıma ve bilmelerini sağlamışsa da; diğer yandan da bu yoğun temaslar, insanlar üzerinde bazı sosyal ve kültürel ters etkiler yaratabilmektedir. Bir yandan, küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı 'asimetrik ve dengesiz' büyüme ve bunun ortaya çıkardığı çatışmalar; diğer yandan, hızla gelişen teknolojik gelişmelerin yarattığı değişim baskısı ve yoğun ekonomizasyon politikalarının ve sürecinin, toplumun temel değer yargılarında ve anlayışlarında yarattığı aşındırma tehlikesi, insanların yerel olan değerlere dönüş eğilimlerini artırmaktadır.⁴⁵ Diğer bir deyişle, küreselleşmenin ortaya çıkardığı, hızlı ve yoğun sosyal, kültürel ve ekonomik etkileşimlerin getirdiği homojen küresel topluma gidiş belirtileri, otantik kültürel değerlere dönüşü hızlandırmıştır. Türkiye'den bir örnek verecek olursak: Türk televizyonlarında 'Yalan Rüzgarı' gibi 'yabancı yayınlara karşı', 'Mahallenin Muhtarları' veya 'Bizimkiler' gibi 'yerel kültür ürünlerinin' arttığı görülmektedir.

Asimetrik ve dengesiz küreselleşmesinin temel etkisi adaptasyon problemi ile ilgilidir. Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan yeni şartlar, ekonomik ve ticari alandaki hızlı değişim, insanlar üzerinde paralel ve eş-ivmeli değişim ve adaptasyon getirmemektedir. Soğuk Savaş dönemindeki 'istikrarlı, dengeli ve statik' sistem içinde kendi değerlerini ve sistemlerini nispeten daha iyi koruyabilen halklar, Soğuk Savaş sonrası dönemin 'istikrarsız, düzensiz ve dinamik' sistemine adapte olmakta zorluk çekmektedirler. Özellikle geçmişte

içe dönük olan toplum bağlarının çözülmeye yüz tutması, insanlar üzerinde savunma psikolojisi yaratmaya başladı. Ekonomik açıklık ve ekonominin küreselleşmesi, üreticiler ve tüketicileri ekonomik, kültürel ve insani bakımdan güven bunalımına sürükledi.

İnsanlar küreselleşme rüzgarlarının getirdiği yabancı değer yargılarının ve anlayışlarının, kendi öz değerlerinde değişiklik yaratacağı korkusuyla, tepkisel bir şekilde davranıyorlar. Başkalarına ait 'değerlerin ve yaşama şekillerinin' kendi kimliklerini ve varlıklarını tehdit ettiğini düşünen insanlar, ayakta kalabilmek için yeni arayışlara girdiler. Bu arayışta ilk karşıya çıkan alternatif, kendine ait olan değer yargıları ve anlayışları oldu. Ancak bu şekilde 'ayakta kalmanın' mümkün olabileceğini düşünmeye başladılar. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı hızlı adaptasyon baskısı, 'yükselen milliyetçilik' ve/veya 'dini ve geleneksel değerlere artan dönüş' şeklinde belirdi. Bu her iki tercih de küreselleşmeye gösterilen tepkinin bir ifadesidir.

Bu yerleşme sürecinin mutlak ve evrensel bir şey olduğunu söylemek elbette doğru değildir. Çünkü, insanların bazı kesimleri, küreselleşme rüzgarlarının getirdiği değişime daha rahat adaptasyon sağlayabilmektedir. Bu farklılığın nedenlerinin ne olduğu ayrı bir sosyolojik araştırma konusudur. Fakat bunun toplumsal ve siyasi etkilerini gözlemlemek mümkündür. Bu tür etkinin en önemlisi, toplum ve devlet içinde görülen bölünmelerdir. Özellikle Güney ülkelerinde toplumsal kesimler, 'küresel, yada öyle sunulan, değer yargılarını benimseyenlerle', 'yerel, ya da öyle sunulan değer yargılarını benimseyenler' arasında bir ayrışmaya gitmekte; bu da Buzan'ın da belirttiği gibi, Güney ülkelerindeki toplum ve devlet içinde ye ikisinin arasında çatışmalara yol açmaktadır.⁴⁶

Sonuç

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası ilişki-

ler, yeni bir dönemin eşiğinde bulunuyor. Bu yeni dönemde uluslar arasındaki ekonomik, sosyal ve siyasal sınırların giderek gevşemesi, küresel bir ilişkiler ağı ortaya çıkarmaya başlamıştır. Fakat bunun, bazılarının belirttiği gibi, tekil bir dünya toplumu, ekonomisi, kültürü ve siyaseti ortaya çıkardığını söylemek henüz mümkün değildir, ilerde gerçekleşebileceğine dair çok açık deliller de bulunmamaktadır. Yeni dönemde dünya sisteminde çok köklü bir değişim olduğunu söylemek de çok zorlama bir çıkarsamadır. Soğuk Savaş dönemindeki iki kutuplu sistem yapısı yok olmaya doğru gidiyorsa da, bu kez çok kutuplu bir ekonomik yapı ve mücadele ortaya çıkmıştır. Ekonomik bakımdan küreselleşme süreci ile ilgili bir çok olumlu ve ümit verici değerlendirmelere rağmen, büyük güçler arasındaki rekabet azalmamış, daha da artmıştır. Coğrafya ve nüfus bakımından dünyanın büyük bir kısmını oluşturan Güney ülkelerinin durumlarının küreselleşme ile çok değiştiğini söyleyebilmek de mümkün değildir. Aksine, küreselleşmenin ekonomik, siyasi ve kültürel etkileri Güney'in durumunu daha da zorlaştırmıştır.

Sözün özü, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası ilişkilerle ilgili olarak çok fazla ümitli olmak; yani, Başkan Bush'un ve bazı diğer kişilerin tasvir ettikleri şekilde bir dünya düzenine geçiş konusunda hayale kapılmak için çok fazla neden görünmemektedir. Zira, Morgenthau'nun klasik eserinde belirtildiği gibi, uluslararası politikanın temelinde, uluslar arasında sürekli bir rekabet ve güç mücadelesi vardır.

NOTLAR

1. George Bush, *National Security Strategy of the United States, 1990-1991* (Washington: Brassey's (US), Inc., 1990), ss. 10-11.

2. Barry Buzan, "The Interdependence of Security and Economic Issues in the 'New World Order'", Richard Stubbs and Geoffrey

- R. D. Underhill (eds), *Political Economy of the Changing Global Order* (London: Macmillan, 1994), s. 95.
3. R. J. Barry Jones, *Globalisation and Interdependence in the International Political Economy* (London: Pinter Publishers, 1995), ss. 11-12.
4. William C. Olson and A. J. R. Groom, *International Relations, Tehn & Now: Origins and Trends in Interpretation* (London and New York: Routledge, 1991), s. 201.
5. M. McLuhan, *Understanding Media: The Extension of Man* (New York: New American Library, 1969).
6. Anthony G. McGrew, "Conceptualizing Global Politics", A.G. McGrew and Paul G. Lewis, et.al (eds), *Global Politics: Globalization and the Nation State* (Cambridge: Polity Press, 1992), s. 23.
7. Bu konuda, Martha Fienmore, "Norms, culture, and world politics: insights from sociology's institutionalizm" *International Organisation*, vol. 50, no. 2, Spring 1996, ss. 325-47; Tony Spyeby, *Globalization and World Society* (London: Pinter, 1996).
8. Adda Bozeman, "The International Order in Multicultural World", Hedley Bull and Adam Watson (eds), *The Expansion of International Society* (Oxford: Clarendon Press, 1992).
9. Hedley Bull and Adam Watson, "Introduction", Bull and Watson (eds), op.cit.; ve Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study in World Politics* (London: Macmillan, 1990), ss. 20-22.
10. Michael Smith, "Modernization, Globalization and the Nation-State", in McGrew & Lewis (eds), op.cit., ss. 254-256.
11. Paul G. Lewis, "Superpower Rivalry and the End of the Gull War", McGrew & Lewis (eds), op.cit.; ve Anthony G. McGrew, "Military Technology and the Dynamics of Global Militarization", McGrew & Lewis, op.cit.
12. Immanuel Wallerstein, "Patterns and Perspectives of the Capitalist World-Economy", Paul R. Viotti and Mark V. Kauppi (eds), *International Relations Theory: Realism, Pluralism Globalism* (New York: Macmillan, 2. Edition, 1993).
13. Robert W. Cox, "Global Structuring: Making Sense of the Changing International Political Economy", Stubbs and Underhill (eds.), op.cit.
14. Richard J. Barnet ve John Cavanagh, *Küresel Düşler: İmparator Şirketler ve Yeni Dünya Düzeni*, çev. Gülten Şen, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1995).
15. Joseph A. Camilleri and Jim Falk, *The End of Sovereignty ?* (Aldershot: Edward Elgar, 1992), özellikle s. 70.
16. McGrew, "Conceptualizing...", op.cit., s. 23.
17. Hans J. Morgenthau and Kenneth W. Thompson, *Politics Among Nations: The Struggle For Power and Peace* (New York: Alfred. A. Knopf, 1985), s. 32.
18. Rusya'nın devam eden etkisi ili ilgili olarak bkz.: Micheal P. Croissant, "Transkafkasya'da Petrol ve Rus Emperyalizmi", *Avrasya Etüdleri*, cilt. 3, sayı 1, İlkbahar 1996.
19. Örneğin, Daine B. Kuntz, "The Fall of the Dolar Order: The World The United States is losing", *Foreign Affairs*, vol.74, no.4, July-August 1995, ss. 22-26.
20. Lester Thurow, *Kıran Kırana: Japonya, Avrupa ve ABD Arasında Yaklaşan Ekonomik Savaş*, çev. Ayşe Karasu, (İstanbul: Afa Yay., 1994), s. 21.

21. Örneğin, Roger C. Altman, "Why Pressure Tokyo ?", *Foreign Affairs*, vol.73, no.3, May-June 1994, ss. 2-4.
22. Phedon Nicoladies, "The Changing GATT System and the Uruguay Round Negotiations", Stubbs and Underhill (eds), *op.cit.*
23. David Leyton-Brown, "The Political Economy of North American Free Trade", Stubbs and Underhill (eds.), *op.cit.*, özellikle ss. 360-363.
24. Richard Stubbs, "The Political Economy of the Asia-Pacific Region", in Stubbs and Underhill, *op.cit.*, ss. 371-4 .
25. *Ibid.*, s. 374.
26. David Sadler, "The state level: The nation-state in Europe, east and west", G.Wyne Rees, *International Politics in Europe: The New Agenda* (London and New York: Rotledge, 1993), ss. 35-39
27. Olgan Bekar, "NATO'nun Genişlemesi, Rusya ve Türkiye", *Avrasya Dosyası*, cilt 3, sayı 1, İlkbahar 1996, ss. 69-70.
28. Alvin Toffler, *Yeni Güçler Yeni Şoklar, Türkçesi: Belkis Çorakçı* (İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi, 1992), s. 431.
29. Zbigniew Brzezinski, "A Plan for Europe", *Foreign Affairs*, vol. 74, no. 1, January-February 1995, ss. 26-42.
30. Kenneth N.Waltz, "The Emerging Structure of International Politics", Micheal E. Brown et.al., *The Perils of Anarchy: Contemporary Realism and International Security* (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1995), s. 74.
31. Charles Lane, "Germany's New Ostpolitik", *Foreign Affairs*, vol. 74, no. 6, November-December 1995, ss. 77-89.
32. Robert S. Chase, Emily B. Hill, Paul Kennedy, "Pivotal States and U. S. Strategy", *Foreign Policy*, vol. 75, no. 1, January-February 1996, ss. 31-56.
33. Toffler, *op.cit.*, s. 441.
34. Thurow, *op.cit.*, s. 267.
35. Thurow, *op.cit.*, ss. 13-14.
36. Robert W. Cox, "Global Structuring", *op.cit.*, s. 49.
- 37.Karl W. Deutsch, *The Analysis of International Relations* (Englewood Cliff, N.J.: Prentice-Hall, 1988), 19. Bölüm.
38. Marianne H. Marchand, "The Political Economy of North-South Relations", Stubbs and Underhill (eds.), *op.cit.*, ss. 295-296.
39. Robert D. Harmats, "Making Regionalism Safe", *Foreign Affairs*, vol. 73, no. 2, March-April 1994, s. 104.
40. Thurow, *op.cit.*, s. 227.
41. Toffler, *op.cit.*
42. Waltz, *op.cit.*, s. 59.
43. A. G. McGrew, "Conceptualizing Global Politics", McGrew and Lewis, *op.cit.*, s. 23.
44. John Naisbitt, *Global Paradoks: Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları*, çev. Sinem Gül, (İstanbul: Sabah Kitapları, 1994).
45. Barnet and Cavanagh, *op.cit.*, s. 8.
46. Buzan, *op.cit.*, s. 98.